
BÖLÜM 4

ARDAHAN YÖRESİ HALILARI

Prof. Dr. Bekir Deniz

GİRİŞ

Ardahan, Anadolu'nun kuzeydoğu ucunda bir ilimizdir. Erzurum, Artvin, Kars illeri ile Acara Özerk Cumhuriyeti, Gürcistan ve Ermenistan ile çevrilidir. 1992 yılına kadar Kars'a bağlı bir ilçe iken anılan yılda il haline getirilmiştir. Yaklaşık 22.000 nüfusa sahiptir. Şehrin ortasından Kür (Kura) Nehri geçer. Şehrin merkezindeki kalenin eteğinden akan Kür Nehri Kars sınırlarında Aras Nehri ile birleşerek Gürcistan sınırlarını aştıktan sonra Azerbaycan topraklarına girer ve Bakü'de Hazar Denizi'ne (Caspi) dökülür. Ardahan'ın merkez ilçe ile birlikte Göle, Çıldır, Damal, Hanak ve Posof isimli beş ilçesi vardır.

Halkın geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanır. Yakın zamanlara kadar halı ve düz dokuma açısından çok zengin iken günümüzde bu geleceğini kaybetmiştir. Özellikle Terekeme halı ve kilimlerinin çok dokunduğu Ardahan'da 1980 yıllarına kadar ORKÖY (Orman Köylerini Kalkındırma Kooperatifi) tarafından halı ve düz dokuma yaygın dokutturulmuştur. Bugün dokumacılık terk edilmiş durumda ise de her yerleşim yerinde eski geleneğin izlerini bulmak mümkündür.

Ardahan halılarını Terekeme halıları ve günümüz Ardahan halıları şeklinde iki grupta ele almak mümkündür. Günümüz Ardahan halıları Ardahan, Kars, Ağrı, Iğdır yöresi halıları ile geçmişten gelen ortak özelliklerinden dolayı yakın benzerlikler taşır. Ancak Ardahan yöresi halıları malzeme, teknik, renk ve desen açısından kendine has özelliklere sahiptir.

Ardahan'ın kaynaklara göre milattan önce VI-VII. yüzyıllarda Hunların batıya doğru hareketleri sonrasında buralara yerleşen "Ural-Altay dil ailesine mensup Kıpçaklara bağlı Arda Boyu mensupları tarafından kurulduğu sanılmaktadır (Kırzıoğlu, 1953; 17-29; Önder, 1995; 54.). Bugün de Ardahan'ın içinden geçen Kür (Kura) Nehri'nin bu iskân hareketinde payının bulunduğu kabul edilmektedir (Gündoğdu, 2000: 6-7).

Büyük Selçukluların İran'ı ele geçirmesinden sonra Tuğrul Bey zamanında İbrahim Yinal komutasındaki Türkler bölgeye yerleşmeye başlamıştır: Önce Azerbaycan, sonra da Gürcistan ve Çıldır'ı ele geçiren Selçuklular, 1067 yılında yani Türklerin Anadolu topraklarına sahip olduğu Malazgirt Zaferi'nden bir süre önce bu yörede hâkim güç hâline gelmiştir (Konukçu, 1999; 47). Nitekim Anı (Ani) ören yerindeki Menuçehr Camisi, Sultan Alparslan Dönemi'nde, Anadolu'nun fetih tarihi kabul edilen 1071 yılından çok daha önce 1064 yıllarında inşa edilmiştir. Tarihçilerin ifadesine göre "Çıldır'la birlikte Ardahan halkı içerisinde çoğunluğu meydana getiren Oğuzların Karapapak boyundan gelen Terekemelerin, zaman zaman başka adlarla da olsa bu yöreleri hâkimiyeti altında bulunduran devletlerin şemsiyesi altında kalmasına rağmen yörenin bu etnik yapısı, hemen hiç değişmeden günümüze kadar gelmiştir." (Konukçu, 1999; 47). Ardahan, yakın tarihlere kadar Kars'a bağlı bir ilçe merkezi iken 1992 yılında il hâline getirilmiştir (Gündoğdu, 2000: 6).

Ardahan yöresinde halkın büyük bir bölümü kendisini "Terekeme" veya "Karapapak" diye tanımlar ve Kıpçak soyuna bağlar: Kafkaslardaki Şeyh Samil İsyanı ve eskilerin "93 Harbi dediği" 1867-68 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Kafkaslardan çok sayıda Türk Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Anadolu'nun birçok yerindeki gibi bu göçmenlerin bir bölümü de Ardahan ve çevresine de yerleşmiştir. Bugün kendisini "muhacir" diye tanımlayan bu insanların torunları Kars merkez ile Kars'a bağlı Selim, Kağızman, Ardahan, Şavşat, Ardanuç, Borçka (Artvin) çevresinde yerleşiktir. Terekemelerin (Ahalteke yörükleri) çoğunluğu bugünkü Gürcistan sınırlarına yakın bölgelerde ve Türkiye'nin Gürcistan sınırındaki Vale ve Ahılkelek kasabası, Artvin sınırındaki Acara (Karisat) bölgesinde ve Azerbaycan sınırındaki Karapapak-Borçalı vilayeti çevresinde yaşamaktadır. Asıl ana vatanları Gürcistan'dır.

Türkiye'de veya dünyanın değişik yerlerinde yaşayan Karapapak-Terekemeler 1917 yılındaki Bolşevik İhtilali'nden sonra Ruslar tarafından parçalanıp, yurtları ellerinden alınarak ahali yersiz yurtsuz bırakılmış ve sürgün edilmiştir. 1940 yıllarında ikinci kez sürgüne maruz kalmışlar ve kaçabilenleri "anılan bölgelerde sözlü tarih derlemeleri usulüyle" yerinde yaptığımız araştırma-

lara göre Türkiye sınırındaki Kars, Ardahan, Ağrı, Iğdır, Artvin gibi Gürcistan sınırı yakınındaki illere yerleşmişlerdir. Özellikle Aktaş (Çıldır-Ardahan) bölgesinden Anadolu'ya girenler Çıldır, Ardahan ve Göle yöresine, Gürcistan kapısı diye de bilinen Türkgözü Kapısından Posof'a (Ardahan), buradan dağ yolundan geçerek bugün Artvin ve Artvin'e bağlı Şavşat, Ardanuç, Borçka, Batum, Hopa ve Arhavi çevresine; bu yörelerden de kara veya deniz yoluyla ulaşabildikleri, o dönemki Gürcistan sınırını aşarak Artvin çevresindeki diğer köylere yerleşmişlerdir. Özellikle Acara (Karisat) ve Batum üzerinden gelenler Posof (Ardahan) ile Şavşat (Artvin) arasındaki yüksek rakımlı dağlık bölgelerde yerleşik bulunan Şavşat, Ardanuç, Borçka ve çevresine erişmişlerdir. Bugün de bu bölgedeki dağlık alanlarda yaşamaktadırlar. Gürcistan sınırındaki Arsiyan, Demirkapı, Macarul Yaylaları bu bölgede yerleşik Karapapakların bahar ve yaz aylarında bir araya geldikleri Rus ve Gürcülerin elinden kurtuluşlarını kutladıkları yerlerdir. Günümüzde halk arasında "Gürcistan ile Türkiye sınırındaki Demirkapı isimli yayladan o dönemlerde kaçak yollarla Türkiye'ye sığınışları" hâlen yaşlılar arasında bir efsane hâlinde anlatılmaktadır [Şavşat Çoraklı köyünden (Kuntula) Yusuf Ağır (65 yaşında, Köy Muhtarı), Ahmet ilgin 60 yaşında (ilkokul mezunu), Serhat İlgin (25 yaşında, üniversite mezunu), Şalcı köyünden Ali Sarıoğlu'nun (70 yaşlarında emekli lise öğretmeni) 2019 yılında şifahen verdikleri bilgilere göre]. Bugün anılan yerleşim yerlerine bağlı köylerin yarısından fazlası Ahıska Türk'üdür. Kendisini Terekeme veya Karapapak ismiyle tanımlayan bu insanlar hâlen yörede halı ve düz dokuma yaygı dokumaya devam etmektedir.

Ardahan'da halkın bir kısmı da kendisini "yerli" olarak niteler. Yerliler kendilerinin Türklerin "Oğuz boyundan geldiğini, Sultan Alpaslan ile birlikte Anadolu'ya göçtüklerini ve o dönemde Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ne yerleştirildiklerini kabul ederler. Bir kısmı da kendisini Oğuz boyuna mensup saymakla birlikte "Türkmen" diye isimlendirir. Özellikle Hanak ve çevresi yörede "Türkmen" diye anılır. Ayrıca yörede, yerel tarih araştırmalarında elde ettiğimiz verilere göre Selçuklu Dönemi'nden bugüne gelebilen Hoçvan (Koçvan) ve Mamalu aşiretlerine mensup insanlar da yaşamaktadır. (Her iki yörük grubu Ardahan'dan Yozgat civarına kadar uzanan geniş bir alanda yerleşim yerlerine sahiptir.)

Yörenin halı dokuma geleneği "Kafkas ve Terekeme halıcılığı"na dayanır. Ancak 1970 yıllarında dönemin Ticaret Bakanlığınca organize edilen "Orman Köylerini Kalkındırma Kooperatifi" (ORKÖY) tarafından yapılan çalışmalarda, gelenekli dokuma usullerinden vazgeçirilerek halka pamuk ip kullanma ve sentetik ip boyama tekniği öğretilmiş, yurdun başka yerlerinden getirilen usta

öğreticiler aracılığıyla Ardahan halı ve düz dokumaları yerine, usta öğreticilerin bildiği ve yurdun değişik yörelerine ait desenler ve boyama yöntemleriyle halı ve düz dokuma yaygılar dokutturularak gelenekli halı ve düz dokuma yaygılar yerine yeni dokumalar yaptırılmıştır. Sonuçta halk arasında “eski ve yeni halıcılık” tabiri ortaya çıkmıştır. Bu arada halk elindeki Kafkasya yöresinden göçler yoluyla getirilen ya da göçebelik döneminden kalan eski halı ve düz dokumalarının büyük bir bölümünü eskiyi elinden çıkartmak, yeni, modern bir haliye kavuşmak ümidiyle halı toplayıcılarına satmıştır. Her ne kadar ORKÖY aracılığıyla halı dokuyuculuğu devlet eliyle yaptırıldıysa da halkın büyük bir bölümü geleneklerinden vazgeçmemiş, kooperatife halı dokuyanlar ve dokumayanlar şeklinde ikiye ayrılarak geleneği devam ettirmek isteyenler eski usul halıcılık anlayışlarını sürdürmüşlerdir. Bugün yörede halıcılık yok denilecek kadar azalsa da hâlâ evlerde ve camilerde gelenekli halı örneklerini bulmak mümkündür.

Bu makalemizde yöre düz dokuma yaygılarla ilgili bir tez ve bu tezdten üretilen bir makale mevcutsa da (Kaplıanoğlu, 2010; Kaplıanoğlu, 2012: 36-41) Anadolu-Türk halıcılık tarihinde ilk kez Ardahan yöresi halılarını ele alıp tanıtacağız. Biz düz dokuma yaygıları değil, yöre halıcılığını ele anlatacağız. Yöre dokumaları hakkındaki bu araştırmamamızda, bir kitap boyutunda hazırlık aşamasında bulunduğumuz Terekeme halılarını değil de Cumhuriyet Dönemi’nden bugüne kadarki Ardahan halılarını örnekler ve onlara ait fotoğraflar eşliğinde tanıtıma gayret edeceğiz.

1. CUMHURİYET DÖNEMİ ARDAHAN HALILARI

Ardahan ve yöresinde halı hem bir yer sergisi hem de çeyiz amacıyla dokunur. Bu bir gelenektir. Çıldır yöresinde gördüğümüz gelin evlerinde genellikle halı, çeyiz amacıyla dokunmakta ve düğün öncesinde yeni evlilerin oğlan tarafının odasına ya da yeni evlilerin evliler için hazırlanan eve serilmektedir. (Halkın verdiği bilgilere göre Çıldır yöresinde eskiden düğünlere en az 500-1000 atlı misafir davet edilirdi. Düğünde önce aşıklar saz çalıp şiirler söyler, ardından da atıştırlardı. Aşıklar arasında düğünden bir gün öce ve düğünden sonra üç gün boyunca saz çalıp şiir söyleme geleneği vardı. Günümüzde de düğünlerde âşık çağrılıyor ve “âşıklı düğün” geleneği yaşatılmaya çalışılıyorsa da bu gelenek giderek azalmaktadır.)

Yörede, Cumhuriyet Dönemi’nden evvel giyim eşyaları “kuyu” ya da “kıyı” denilen ve ayak yardımıyla çalışan yer tezgâhında (pedallı tezgâh) dokunuyordu. Günümüzde bir tek örneğini dahi bulamadığımız bu tezgâhlarda

bez ayağı teknikli düz dokumalar yapılıyordu ve dokunan ürüne “yapınca” adı veriliyordu. Yapıncada geçme ipleri (atkı) “kılıç ağacı” diye tabir edilen, bir yüzü bıçak şekilli ağaç aletle sıkıştırılırdı.

Yapınca genellikle yün veya ketenden dokunurdu. Bu dokumadan iç çamaşırı (don, gömlek), ceket ve pantolon dikilirdi. O dönemlerde don gömlek gibi iç çamaşırına “İngiliz pantolonu” denirdi. Halk arasında bacakların dizden aşağısı dar yapılan bu pantolona “pantur” adı verilirdi. Ceket, adını zikrettiğimiz yer tezgâhlarında “şal” adı verilen bir kumaştan yapılırdı. Yapınca dar uzun parçalar hâlinde dokunur, sonra bu parçalar birbirine eklenerek dikilir ve isteğe göre kesilerek ceket hâline getirilirdi. [Sulakyurt köyünden Recep Aktaş’ın -85 yaşlarında, okuma yazması var- 05.05.2016 günü (Görüşmemizden sekiz ay sonrasında vefat etmiştir). Birgül Güllüdağ’ın (48 yaşında, okuma yazması yok). Nisan 2017’de, Hasköy’den Fatma Şentürk, (90 yaşında, okuma yazması yok). Lütfi Yılmaz (71 yaşında, okuma yazması var). ve Ülfî Yılmaz’ın (75 yaşında, okuma yazması vara) 13.10.2018 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre] (Foto 1-3).

Şal dokuma, çobanların karda ve yağmurda ıslanıp üşümemesi ve sıcak tutması için yapılırdı. Şal kumaşından ayrıca elbise dikilirdi. Dokumada özellikle siyah veya kahverengi koyun yünü tercih edilirdi. [Hasköy’den-Bağdeşen Fatma Şentürk, (90 yaşında okuma yazması yok). Lütfi Yılmaz (71 yaşında, okuma yazması var). Ve Ülfî Yılmaz’ın (75 yaşında, okuma yazması yok.) 13.10.2018 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre]

Halı ve diğer düz dokumalar ağaçtan yapılmış sarma tezgâhlarda imal edilirdi. Halı tezgâhına hâlen “dezgâh” denmektedir. Halı ve düz dokuma yaygılar Tepeköy’deki gibi komşular arasında özellikle kış aylarında imece usulü ile dokunurdu. [Birgül Güllüdağ’ın (Okuma yazması yok, 48 yaşında). ve Kadir Güllüdağ’ın (20-25 yaşlarında, üniversite mezunu) Nisan 2017 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre]

Eskiden ve günümüzde Ardahan yöresinde dokunan halıların malzemesi yündür. Yün, halkın kendi beslediği koyunlarından elde edilir. Yörede genellikle kara koyun beslendiğinden hâliyle dokumaların çözgü ve atkıları da doğal kara koyun yünündendir. Desen ise beyaz ve boyalı yapılır. İyi halılar kara koyun yününden boyanmadan, kendi renginde dokunurdu. Çözgü kendi renginde (beyaz veya siyah) bırakılır. Beyaz renkliler genellikle kırmızı ile boyanırdı.

Cumhuriyet Dönemi’nin başlangıcından beri Ardahan halıları tamamen önceki dönemlerin geleneğine bağlı kalınarak üretilmektedir. Dokuyucuların verdiği bilgilere göre “Eskiden her köyde halı, kilim dokunur ve keçe yapılırdı.

Ama özellikle Çıldır'a bağlı Kayabeyi köyü keçeciliği ile ünlüydü. En iyi keçeciler bu köyden çıkardı. Ustalar Ardahan ve Artvin merkez ile Artvin'e bağlı Şavşat ve Ardanuç (Artvin) ilçeleri ve bunlara bağlı köylerde, köy köy dolaşarak halıları dokurdu. [Tepeköy'den Birgül Güllüdağ'ın (48 yaşında, okuma yazması yok.) Nisan 2017 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre]

Ardahan halıları eskiden daha çok "Kinzot" diye bilinen bugünkü Damal ilçesi ile o tarihlere kadar "Hurtula", bu tarihlerden sonra "Bağdaşen" diye anılan bugünkü Hasköy (Yalnızçam-Has Köy) ve Sulakyurt (Sarzap) köyünde dokunuyordu. [Bağdaşen Köyü'nden Aslan Alkan'ın (60 yaşlarında, okuma yazması var.) ve eşi Nuran Alkan'ın (55 yaşlarında, okuma yazması var.) 13.06.2018 günü şifahen verdiği bilgilere göre] Bu yerleşim yerleri birer halı atölyesi gibiydi. Yaşlı dokuyucuların verdiği bilgilere göre "1970 yıllarında ilk kez Hasköy-Bağdaşen köyünde Orman Bakanlığınca ORKÖY (Orman Köylerini Kalkındırma Kooperatifi) kurulmuş ve Hasköy merkez yapılmıştı. Aslında "ormancılığı yaygınlaştırmak ve orman ürünlerini değerlendirmek" amacıyla kurulan bu kooperatif, aynı yıllarda Almanya vb. Avrupa ülkelerine işçi gönderilmeye başlandığında yurt dışına işçi göndermek için de faaliyet göstermiş, ardından da yeniden Orman ürünlerini değerlendirmek için kullanılır hâle getirilmiştir. Bugün ise hiçbir faaliyeti bulunmamaktadır. Halı dokumaya başlayan köylüler de halıyı satacak yer bulamayınca halı dokumayı bırakmış, böylece halı düz dokuma yaygı ve dokutturma geleneği de zaman içinde terk edilmiştir.

Ardahan ve çevresinde eskiden halı ve düz dokuma yaygı dokumak bir gelenektir. Her genç kız dokumasını bilirdi. Halılar sadece evde veya komşuda bulunan eski halılarla bakılarak dokunurdu. "Halı dokumak" kelimesi "halı örmek" şeklinde ifade edilirdi. 1970 senelerinden itibaren köylerde kooperatifleşme başladığında eski gelenekler unutulmuş yeni halı ve halıcılık terimleri ortaya çıkmıştır. Bugünkü 50 yaşlarına gelmiş nesil de yalnızca 1970 yıllarında adı geçen kooperatifçe kendilerine öğretilen halıcılığı ve halıcılık terimlerini hatırlamaktadır.

Yörede yün haliya "ana yün halı" (her yanı yün) denir. Yün tarağında tarama ve temizleme işlemine "yün atma" ismi verilir. Yün temizleme işlemi yün tarağı ile yapılır. Yün taraqları piramit şeklinde çakılan ahşaptan yapılmış, çivilerin sivri uçları yukarı gelecek şekilde ahşap üzerine çakılmış bir alettir. Bugün sadece eski dokuyucular veya şehirdeki eski hayatı nostaljide yaşatmaya veya hatırlatmaya çalışan lokanta vb. esnaflarda mevcuttur. Yünün eğrilmesinde "teşi" (iğ) kullanılır. Teşinin dönmesini sağlayan ağırlığa "ağırşak", ağırşakın üst tarafındaki ipin takıldığı çengel şekilli demir başlığa da "teşi başlığı" denir. Dokuma sırasında kirkit ve bıçaktan faydalanılır. Ancak Gürcistan

sınırındaki Aktaş Kapısı yanında bulunan Kayabeyi köyü ve Çıldır'daki gibi eskiden kirkite "höve" denildiği de söylenmektedir (Foto 4-5).

Eskiden bez ayağı dokumaya "yapınca" denirdi. Kilim dokuma "kilim düşürme" (kilim düşürme), cicim dokumaya "cecim", ziliye "zılo", sumak dokumaya da "hiskeçin" denirdi. Kırçılı ipe "kırçıl", abrajlı (aynı rengin değişik tontaki iplerle dokunması) dokumaya da "alaca" adı verilirdi.

Yörede bugün de daha çok kara koyun yetiştirilmektedir. Bu nedenle atkı ve çözgü yünleri kara koyun yünündendir. Hasköy'de (Bağdeşen/Hurtulla) tezgâha dik gerilen iplere bugün de "tel" denilmektedir. Halıların kalitesi tezgâha gerilen tel sayısına göre artar veya eksilir. Dokumada "çift düğüm veya ilme/ilmek" denilen "Türk düğüm tekniği" kullanılır. Dokuma sırasında halkın "kerkit" dediği kirkitten, düğüm iplerini kesmek için de makastan yararlanır. Kirkit ve makas demirden yapılır (Foto. 5).

Eskiden gerek yer tezgâhında (kuyu), gerekse halı veya kilim tezgâhında dokunan ipler "kök boya" denilen doğal malzeme ve bitkilerden elde edilen boylarla renklendiriliyordu. Mesela kırmızı renk kök boyadan, kahverengi soğan kabuğundan yapılırdı. Daha sonra şehirden alınan boyalar kullanılmaya başlamıştır. Pantur (Pantolon) bile paket boylarla boyanmaktaydı [Tepeköy'den Birgül Güllüdağ'ın, (48 yaşında okuma yazması yok.) Nisan 2017'de, Sulakyurt köyü imamı Sayın Erdoğan Yılmaz'ın (1970 doğumlu, Sosyal Bilimler Fakültesi mezunu.) 08.10.2018 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre]

Halk arasında dik iplere "arış", yan atılan iplere de "uzatma" denir. Ancak zaman içinde muhtemelen usta öğreticiler vasıtasıyla bu isimler unutturulmuş, "atkı ve argaç" tabirleri yaygınlaşmıştır. Uzatmalar 1970'lerden önce sadece yünden yapılırken kooperatifin dokuttuğu halı ve düz dokumalarla pamuk kullanmak moda hâline gelmiştir.

1970 tarihlerine kadar yörede desenler ezberle dokunuyordu. Anılan yıllarda sadece Hasköy'de 20-25 tane dokuma tezgâhı vardı. Kooperatif tarafından 1970'lerde desen kağıdına çizilmiş motiflere bakılarak yapılan dokuma tekniği öğretilmiştir. O dönemlerde kooperatife halı dokuyan eski dokuyucuların verdiği bilgilere göre "boyanmış ip ve desenler kooperatif başkanınca getirilmekte ve dokuyuculara dağıtılmaktaydı. Dokunan halılar vakti geldiğinde kooperatif tarafından toplanıp götürülüyor, dokuyuculara da kâr payı veriliyordu."

Yörede yakın zamanlara kadar halı ve düz dokuma yaygılar "dezgâh" denilen ahşaptan yapılmış sarma tezgâhta dokunurdu. Halı tezgâhına halı ve düz dokuma yaygılar köyde komşular arasında özellikle kış aylarında imece usu-

lü ile dokunurdu [Tepeköy'den Kadir Güllüdağ'ın (20-25 yaşında, üniversite mezunu.) Nisan 207 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre] Günümüzde halk arasında mengeli demir tezgâhlar kullanılmaktadır. Bir dokuma tezgâhında halk arasındaki söylenişle "alt ve üst tevni (bazı), mengene, eğri demir (kol demiri), hüce (küçük)-küçük ağacı ve ardı ağacı (varan-gelen)" bulunmaktadır. Çözümlerin arasını açmak için de "kılıç"tan yararlanılır. Ayrıca geçme (atki) pedallı tezgâhlarda ise kılıç adı verilen ahşap aletlerle sıkıştırılmaktaydı.

Eskiden kök boya kullanılırdı. Mesela kahverengi soğan kabuğundan yapılır, kullanılırdı. Daha sonra şehirden alınan boyalar kullanılmaya başlandı. [Sulakyurt köyünden Recep Aktaş'ın (75 yaşlarında, okuma yazması var.) 05.05.2016'da, Erdoğan Yılmaz'ın (Köy imamı, 1970 doğumlu, Sosyal Bilimler Fakültesi mezunu.) 08.10.2018 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre]

Yörede halının zeminine ve zemin rengine "toprak" denir. Zemin desenine, muhtemelen kiliseye benzetildiği için "kilise", köşelere "koltuk", geniş kenar suyuna (bordür) "geniş kenar", dar kenar suyuna da muhtemeldir ki halının başlangıç ve bitiş yerindeki dokumanın teknik güçlüğünden dolayı "gelin boğan" adı verilmektedir. Çözü ve uzatma (argaç) ipleri genellikle siyah veya kahverengi koyun yününden, kendi renginde, boyanmadan kullanılır. Sadece kırmızı renk kök boya ile renklendirilir. Diğer renkler hazır boyanmış halde satın alınan iplerden elde edilir. İplerin tamamı evde boyanırsa tüm ipler "şehirden satın alınan paket boya" ile boyanırdı. Kırmızı rengin elde edilmesinden sonra geriye kalan su içine paket boya katılarak tekrar kaynatılır. Kaynatmadan evvel suyun içine "şep" (şap) ilave edilir ve rengin yeni katılan boyanın rengine dönüşmesi ve sabitleşmesi sağlanır. Böylece halının, hangi renkte boyanırsa boyansın, sonradan "açılama"ya (kelleşme) uğramayacağı söylenmektedir.

Kooperatife halı dokuyanlar da kooperatif başkanı veya kooperatiften boyanmış hazır ip getiriyorlardı ya da paket boya kullanıyor, doğal boya kullanmıyorlardı. Halkın ifadesine göre "Kooperatif yöneticileri kendilerine halı dokutuyorlarsa ya da iyi halı dokutturmak isterlerse halıyı çok renkli dokuttuyorlardı. Bazen siyah veya kahverengi koyun yünü saf hâlde, boyanmadan değerlendiriliyordu.

Köylerde kooperatif kuruluncaya kadar "duvar halısı, sedir halısı, namazlık halısı, yastık halısı ve minder halısı", kilim, hırsek (tülü/geve/hopan) tipleri dokunurken 1970'lerden sonra "döşeme halısı, yer halısı, duvar halısı, yastık halısı, minder halısı, torba halısı" gibi yeni halı tipleri ortaya çıkmıştır (Foto 6-18).

Yörede hırsek dokuma daha çok duvarı süslemek ve soğuktan korunmak için duvara asılırdı. [Hasköy'den Zekeriya Şentürk'ün (45 yaşlarında, ilkokul mezunu) 13.06.2018 günü şifahen verdiği bilgilere göre] Yakın zamanlara kadar Ardahan-Ardanuç yolu üzerinde bulunan ve Ardahan'a 25 km uzaklıktaki Hasköy (Yalnızçam) ve merkeze bağlı Sulakyurt köyü halı dokuma merkeziydi. Köyde hırsek (tülü), halı ve düz dokuma yaygılar imal edilmekteydi. Abdülhamit Şentürk'ün evinde bulunan hırsek yaklaşık 100 yıllıktır. Keçi, kılından (tiftik) dokunmuş olan hırsek halı ve kilim karışımı bir dokumadır. 325 x 100 cm boyutlarındadır. Kendisine dedesinden kalmıştır. Ona da köyün ağası tarafından hediye edildiği sahibince ifade edilmektedir. Döneminde duvar halısı (duvar süsü) şeklinde kullanılmaktaydı.

Halı ya da kilimden dokunmuş küçük yastıklara "meneh" denir. Menehin içine yumuşaklık sağlaması için ot veya saman basılırdı (doldurulur) (Foto 6-7). Yer halıları (taban halısı) 1970 yıllarında moda hâline gelmiştir. Anılan yıllarda ve günümüzde döşeme halıları (taban halısı) 400-500 çift, duvar halısı 300-500 çift, yastık halısı da 120-150 çift telden (çözgü) dokunmaktadır (Foto 11-18).

Ahıska'dan gelen Tepeler köyü halkı yakın zamanlara kadar keçe, halı ve düz dokuma yaygı sergi için kullanılmaktaydı. Yine yakın zamanlara kadar Çıldır'a bağlı Kayabeyi köyünden gelen keçeciler keçe yaparlardı. Kayabeyi köyünden gelen bu gezici keçeciler kendi köylerinde ve çevre köylerde desenli tepme keçe yapmakta çok maharetli idiler.

Yörede dokumak kelimesi "örmek" kelimesi ile ifade edilir. Halı ve kilim hem yere serilir hem de soğuktan koruması için duvara asılırdı. Yazın kaldırılan halı ve kilim zenginlik alametinin yanı sıra başlıca çeyiz malzemesiydi.

Yörede halı düz dokumanın motifine "desen" veya "nakış" denir. Nakış eskiden ezbere dokunurdu. 1970'lerden sonrasında kağıtlara çizilmiş desenlere bakılarak dokunmaya başlamıştır. Çözgü ipine "uzatma", atkı ipine "geçme", düğüm ipine de "ilmek" denir. Taban halısına "döşeme halısı", sedir halısına da "seki halısı" denir. Her iki halı grubu da kare veya geometrik şekilli küçük göbeklerle süslenir. Halk arasında muhtemelen göbeğin şekli kiliseye benzetildiği için bazen "kilise" adıyla da anılır. Duvar halısına "süs halısı", hayır yapmak maksadıyla cami için dokunan halılara da "hayrat halısı" veya "cami halısı" denir (Deniz, 2019; 398- 430).

Halı tek göbekli ise göbeğe kilise denirdi. Kenar sularında kullanılan kare şekilli küçük süslemelere "ala boncuk" adı verilir. Motiflerin kenarlarında kuş gagası şekilli motiflere "çengel", bu motiflerle süslü halılara da "çengel desenli halı" adı verilir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ardahan ve yöresinde eskiden giyim eşyası ve iç çamaşırı yapmak için “kuyu” adı verilen pedallı tezgâhlar kullanılırken sonradan terk edilmiştir. Bugün hiçbir örneğine tesadüf etmediğimiz bu tezgâhlar çukur içine açılan bir veya iki pedal yardımıyla kullanılmaktaydı. Anadolu’da her yörede kullanılan bu tezgâhlarda tıpkı Ardahan’daki gibi kumaş dokunmakta bunlardan da Aydın, İzmir, Çanakkale civarında pantolon, ceket vb. don, gömlek vb. dış ve içi giyim eşyaları yapılmaktaydı. Bu dokuma tezgâhlarına da tıpkı Ardahan’daki gibi bunlara “dezgâh, dızgâh, ayaklı tezgâh, pedallı tezgâh” vb. isimler verilir.

Ardahan ve çevresi eskiden bir halı ve düz dokuma yaygı merkezi iken bugün bu önemini kaybetmiştir: Yörede sergi ve çeyiz malzemesi olarak dokunan bu örnekler aynı zamanda duvar süslemesinde de değerlendirilmekteydi. Özellikle Orta Anadolu Bölgesi’nde, Konya ve civarında çeyizlik halı ve düz dokumalar gelinin odasının duvarlarına çakılır, bu odaya da “çakı odası” denir. Hatta çeyizi görmeye gidenler “çakı odasını” görmeden gelmezlerdi. Batı Anadolu Bölgesi’nde de Manisa, İzmir, Çanakkale yöresindeki gibi gelin odasının saçakları torba ve heybelerle süslenir, rengârenk bir görünüm meydana getirirlerdi.

Anadolu’da halı ve düz doluma yaygıların malzemesi yündür. Doğu Anadolu Bölgesi’nde kahverengi ve kara koyun çok yetiştirildiğinden özellikle çözüde iki koyu renk de kullanılabilir. Bazen aynı halıda kara koyun yünü, kahverengi koyun yünü ve beyaz koyun yününden elde edilen ipler değerlendirilir. Kırçılı denilen bu yünden imal edilen halı ve düz dokuma yaygılara da kırçılı halı veya kilim adı verilir. Çözgü ipi hangi renkte olursa olsun desenler mutlaka renkli iplerden yapılır. Ardahan’daki gibi kara koyun veya kahverengi renkli iplerin boyanmadan, doğal hâliyle değerlendirildiği halılar her dokuma merkezinde diğer halılara göre daha değerli kabul edilir.

Yakın zamanlara kadar Anadolu’da hemen her dokuma merkezinde halı ve düz dokumalar doğal malzeme ve bitkilerden elde edilen renklerle boyanırken bugün tıpkı Ardahan’daki gibi boyanmış hazır ipler kullanılmakta ya da sentetik boyalarla renklendirilmektedir. Özellikle Batı ve Orta Anadolu bölgelerinde yetiştirilen kök boyadan kırmızı, ceviz veya bağ yaprağından yeşil renk elde edilirken bugün bunu neredeyse bilen ve uygulayan kalmamıştır.

Ardahan yöresinde, tüm Anadolu’daki gibi ahşaptan yapılmış sarma tezgâhlar kullanılmaktadır. 1970’lerden sonra da demir tezgâhlar kullanılmış-

tır. Tezgâh ve parçalarına verilen isimler Anadolu'nun diğer yerlerinde görülen tezgâhlarla benzerlik göstermektedir. Kirkit (höve) vb. bazı isimler ise yöresel özellikler taşır. Yörede daha çok kara koyun beslendiğinden çözü ve atkı iplikleri siyah veya kahverengi renklidir.

Anadolu'da halı ve düz dokuma yaygıların (kilim, cicim, zili, sumak) deseni ezbere ya da önceden dokunmuş halılara ya da "örneklik halı" denilen önceden dokunmuş halılara bakılarak dokunur. Ardahan'da da halılar ezbere ya da önceden dokunmuş halılara bakılarak dokunmaktadır. Bugün eski halılardaki desen isimlerini hatırlayan yoksa da 1970 yıllarında ORKÖY tarafından dokutturulan halılarda kullanılan desenler genellikle Anadolu'nun başka yörelerine aittir. Kafkas kökenli göbek motifi vb. desenler dışında bugün bezeme yok gibidir. Ancak halının genel şeması Kafkas halılarının genel özelliklerini taşır (Foto 6-18).

Ardahan yöresinde eski halı çeşitleri arasında yastık, namazlağı, duvar halısı, sedir halısı vb. halı tipleri yaygınken 1970'lerden sonra taban halısı, seccade, minder, yastık halısı gibi yeni halı tipleri ortaya çıkmıştır. Özellikle 1970 yıllarında başlayan eski halı ile yeni halıyı değiştirme modası ortaya çıktıktan sonra 1990 yıllarından itibaren yaklaşık 20 yıl içerisinde halkın elinde eski halı kalmamış, halı tüccarları tarafından toplanıp büyük şehirlere götürülüp satılmış ve yok edilmiştir. Bugün birkaç camide ya da köklü aileler dışında eskiden kalma halı ve düz dokuma yaygıları bulmak neredeyse imkânsız gibidir (Foto 6-18).

Ardahan ve çevresinde Cumhuriyet yıllarına kadar daha çok "duvar halısı, sedir halısı, namazlık halısı, yastık halısı ve minder halısı", kilim, hürsek (tülü/geve/hopan) tipleri dokunurken 1970'lerden sonra "döşeme halısı, yer halısı, duvar halısı, yastık halısı, minder halısı, torba halısı" gibi yeni halı tipleri ortaya çıkmıştır.

Duvar halıları soğuk kış günlerinde ısının ev içinde kalmasını sağlamak amacıyla duvarlara asılan halılardı. Eskiden odalar büyük ve az pencereli olduğundan halılar da uzun boylu ve kalın havlı idi. Her duvar altında kerpiç çamur karışımı bir malzemeye yapılmış sedir yer almaktaydı. Bunların da üzeri yine duvar boyunca uzanan birer halı ile örtülürdü. Genellikle yan yana yerleştirilmiş göbeklerle (kilise) süslenen duvar halıları dışında duvara asmak ve duvarı süslemek amacıyla halk arasında günümüzde hâlâ "hürsek" diye bilinen ama dokunmayan, halı-düz dokuma yaygı tekniği karışımı bir teknikle dokunan, tüylü süs halıları dokunmaktaydı (Foto. 14-18).

Hırsek Anadolu'nun pek çok yöresinde ama özellikle Doğu ve Orta Anadolu Bölgesi'nde Kars, Ardahan, Erzurum, Van, Ağrı, Konya, Kayseri çevresinde dokunan bir duvar süsü malzemesidir. Uzun tüylü yapılışı bakımından yere serilmez. Üzerindeki tüylerle yapılan bezemeleri açısından düz dokuma yaygıların desenlerine benzeyen bir süslemeye sahiptir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde, "Hopan, Geve, Tülü, Tülüce" gibi isimlerle de bilinir (Görgünay, 2005). Konya, Karaman, Karapınar, Kayseri, Sivas gibi Orta Anadolu Bölgesi şehirlerinde de görülür. Özellikle Konya, Karapınar, Karaman civarında "tülü" veya "tülüce" diye isimlendirilse de "çekki, yamçı" vb. isimlerle adlandırılan ve farklı teknik ve desenlerle süslü yapılmış örnekleri mevcuttur (Hidayetoğlu, 2009; 31-36).

1970-1980 yılları arasında, Anadolu'da halıcılığın ekonomik ve gelenekli dokumalar arasında ön plana çıktığı dönemlerde, halıcılığın bir gelir kaynağı hâline gelmesi orman kenarlarında veya yakınlarında bulunan köylerdeki gelir seviyesini yükseltmek amacıyla önceleri Orman ve Köy İşleri Bakanlıkları, ormanları korumak ve köylülere gelir kaynağı sağlamak amacıyla "Orman köyleri" dedikleri bu tür köylerde halıcılık kursu açarak halı dokutmaya başlamış, bir süre sonrasında, bu çalışmalar olumlu sonuçlar vermeye başladığında Ticaret Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Kültür Bakanlığı vb. diğer bakanlıklar da benzer kurslar açmaya başlamışlardır. Özellikle 1980 yıllarında neredeyse her bakanlığın bu tür faaliyetlere başlaması bir kargaşalığa ve gereksiz çalışmalara doğru yönlenmeye başlaması üzerine bu iş Türkiye'de Ticaret Bakanlığına devredilmiş ve o dönemki Ticaret Bakanlığının idaresine bırakılmıştır. İşler tam yoluna girdi derken 1980'lerden itibaren Türkiye'de halı ve düz dokuma yaygıların giderek yok olmaya başlaması üzerine, Ticaret Bakanlığı bünyesinde istihdam ettiği ve köylere gönderdiği kadrolu usta öğretmenlerini merkeze çekmiş ve Bakanlıkta çay ocaklarında veya buna benzer gereksiz işlerde çalıştırmaya başlamışlardır. 1990 senelerinde Ege Üniversitesinde görevli olduğum yıllarda Türkiye'de halıcılığın yeniden canlandırılması ve ellerinde bulunan bu tür eğitimcilerin asli işlerine döndürülmesi konusunda bilgi alışverişinde bulunmak üzere şahsımı Ticaret Bakanlığına davet eden yetkililer, yaptığımız görüşmeler sırasında Bakanlık bünyesine çekilen halı eğitimcilerinin Bakanlıkta ne işlerde çalıştırdıklarına bizzat şahit oldum. Ama görüşme sonrasında Türk halı ve düz dokuma yaygı dokumacılığının geliştirilmesi ve Türk ekonomisine

katkısı konusunda hiçbir adım atılmadığı gibi muhtemelen memur veya işçi kadrolarında çalıştırılan usta eğitici/öğreticiler o yıllarda bakanlıktan emekli edildi veya başka işlere tayin edilmek suretiyle asli işlerinden uzaklaştırıldılar ve bir dönemin emekleri heba edildi.

1970 senelerinde ORKÖY tarafından eskiden “Hurtula” diye bilinen merkez Hasköy’de de (Bağdeşen) bir halıcılık kursu açılmış ama bu kurs aracılığıyla yöredeki halıcılık geleneği bitirilmiştir: Kursta Ardahan halıcılığına ait olmayan, yurdun değişik yörelerine ait her tür halı dokutturulmuş, Ardahan halıcılığının sonu hazırlanmış, bir süre sonrasında da dokumacılık tamamen terk edilmiştir. Son yıllarda Ardahan Belediyesi tarafından halıcılık kursu açılmışsa da yeterli seviyede değildir ve gelenekli halı dokuyuculuğuna geri dönülememiştir (Foto. 10-18).

Ardahan da halıcılığının yeniden canlandırılması ve ekonomiye katkı sağlayabilmesi için devlet kurumları ve üniversitelerin iş birliği içinde çalışmasına ihtiyaç vardır. Ardahan Üniversitesinde Sanat Tarihi Bölümü mevcuttur ve bu bölümünde halı uzmanı öğretim üyeleri görev yapmakta, mimarlık tarihi eğitiminin yanı sıra halı ve düz dokuma yaygı dersleri vermektedir. Gerekliğinde Valilik, Belediye veya diğer devlet kurumlarına rehberlik ya da iş birliği yapabilecek bilgi ve kapasiteye sahiptir. Bu konuda yapılması gereken ne varsa yerine getirebilir.

Sonuç olarak Ardahan yöresi eskiden beri bir dokuma merkezidir. “Kuyucak” denilen pedallı tezgâhlarda kumaş, halı kilim tezgâhlarında da halı ve düz dokuma yaygılar dokunmaktaydı. Eskiden beri devam edegelen gelenekli halı dokumacılığı 1970 senelerinde devam ederken aynı dönemlerde halıcılığı daha da geliştirmek amacıyla OR-KÖY tarafından halı kursları açılmış ancak yanlış politikalar ve uygulamalar sonrasında halıcılık tamamen tükenmiştir. Bugün eski halıcılığı bilen neredeyse kalmamış, halı ve düz dokuma yaygı dokuma geleneği bitme noktasına gelmiştir. Devletin bir an önce bu konuda Ardahan Üniversitesi ile ortak çalışmalar yapıp merkezde ve köylerde halıcılığı yeniden canlandırmak amacıyla çalışma yapması hem gelenekli bir dokumacılığın yeniden canlandırılmasını sağlayacak hem de ekonomik açıdan halka bir gelir sağlayacaktır. Öte yandan Avrupa Birliği’ne girmeye çalıştığımız bu günlerde birlik içinde kültürümüzü yaşatacak ve yansıtacak en önemli maddi ve manevi ürünümüz varlığımızı temsil edecektir.

KAYNAKÇA

- Deniz, Bekir, “Anadolu-Türk Kültüründe “Hayrat Halı” Dokuma Geleneği”, *Tarihin İzinde Bir Ömür: Prof. Dr. Nuri Yavuz’a Armağan*, Ed. N. Hayta, B. Demirtaş, M. Can, Berikan Yayınevi, Ankara, 2019, s. 398- 430.
- Görgünay, Neriman, *Düğümlü Halının Öncüsü Geve/Tülü vb. Dokumalar*, İzmir, 2005.
- Gündoğdu, Hamza, *Kaleler ve Kuleler Kenti Ardahan*, Ardahan Valiliği Yayınları, Ardahan, 2000.
- Hidayetoğlu, H. Melek, “Karapınar (Koya) Yöresinde Dokunan Yamçı Tülüler”, *Akdeniz Sanat Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: IV, ISSN:1307-9700, Antalya, 2009, s. 31-36.
- Kaplanoğlu, Mevlüt, *Ardahan Yöresi Düz Dokumaları*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2010.
- Kaplanoğlu, Mevlüt, “Ardahan Yöresi Düz Dokumaları”, *Arış*, Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Sempozyumu Özel Sayısı, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2012, S. 7, s. 36-41.
- Kırzioğlu, Fahrettin, *Kars Tarihi*, C. I, İstanbul, 1953.
- Konukçu, Enver, *Ardahan Tarihi*, Ankara, 1999.
- Önder, Mehmet, Şhirden Şehire *Anadolu*, Ankara, 1995.

Kaynak Kişiler

- Recep Aktaş, Sulakyurt köyünden 85 yaşlarında, okuma yazması var. (05.05.2016 günü görüşüldü.)
- Birgül Güllüdağ, 48 yaşında, okuma yazması yok. (Nisan 2017’de görüşüldü.)
- Kadir Güllüdağ, 25 yaşında, üniversite mezunu. (Nisan 2017’de görüşüldü.)
- Zekeriya Şentürk, Hasköy/Yalnızçam köyünden, 45 yaşlarında, ilkokul mezunu. (13.06.2018 günü görüşüldü.)
- Fatma Şentürk, Hasköy’den, 90 yaşında, okuma yazması yok. (13.10.2018 günü görüşüldü.)
- Abdülhamit Şentürk, Hasköy’den, 35 yaşlarında. (2016’da görüşüldü.)
- Erdoğan Yılmaz, Sulakyurt köyü imamı, 1970 doğumlu. Sosyal Bilimler Fakültesi mezunu. (08.10.2018 günü görüşüldü.)
- Lütfi Yılmaz, 71 yaşında, okuma yazması var. (13.10.2018 günü görüşüldü.)
- Ülfi Yılmaz, (75 yaşında, okuma yazması var. (13.10.2018 günü görüşüldü.)

FOTOĞRAFLAR

Foto. 1- Recep Aktaş (Görüşmemizden sekiz ay sonrasında vefat etmiştir.)

Foto. 2- Lütfi Yılmaz (2018)

Foto. 3- Fatma Şentürk. (Bekir Deniz, 13.10.2018)

Foto. 4- Yün tarağı, Yalnızçam (Bağdeşen) köyü, Aslan Alkan evi, yün tarağı, 100 yıllık (b. deniz, 13.10.2018)

Foto. 5- Kirkit (kerkit-höve), Bağdaşen köyü, Aslan Alkan evi, yün tarağı, 100 yıllık (b. deniz, 13.10.2018)

Foto. 6- Yastık halısı, Yalnız Çam-Hasköy Köyü, yün, yaklaşık 50 yıllık, Ülfi Yılmaz dokuması (b. deniz, 13.10.2018)

Foto. 7- Yastık halısı, 56 x 90 cm, yün, Yalnızçam köyü, Fatma Şentürk dokuması, yaklaşık 50 yıllık (b. deniz, 13.10.2018)

Foto. 8- Namazlık halısı, Sulakyurt Köyü Camisi, 1.26 x 1.95 cm, yün, üzerinde “M. Şükriye-Asiye Arayan dokuması, 14.01.1970” yazısı mevcut. (b. deniz, 2016)

Foto. 9- Namazlık halısı, 65 x 115 cm, yün, Yalnızçam Fatma Şentürk dokuması, yaklaşık 50-60 yıllık (b. deniz, Ağustos 2018)

Foto. 10- (Namazlık halısı, Yalnızçam, Aslan Alkan evi, 1970’li yıllara ait. (13.10.2018)

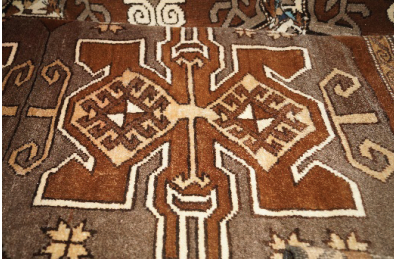

Foto 11- Somya halısı, Yalnızçam, Aslan Alkan evi, 1970'li yıllara ait. (13.10.2018)

Foto 12- Seccade halısı, Yalnızçam Köyü Camisi, 165 x 383 cm, yün, Üzerinde "Cemal, 1912" yazısı var. (Ağustos, 2018)

Foto 13- Seccade halısı, 167 x 305 cm, çözgü ve atkı pamuk, düğüm yün, 1970 yıllarına ait, Lütfi Yılmaz evi, Yalnızçam köyü (b. deniz, 2018)

Foto 14- Yer (Taban) halısı, 164 x 200 cm, çözgü: kırçılı yün, Akyaka Köyü Camisi (b. deniz, 2017)

Foto 15- Yer (Taban) halısı, 196 x 218 cm, çözgü ve atkı siyah koyun yünü, Akyaka köyü muhtar evi (b. deniz, Mayıs 2017)

Foto 16- Yer (Taban) halısı, Göle/Eski Demirkapı Köyü Camisi, 290 x 170 cm, 23.4.1986 tarihli dokuma, atkı, çözgü: karakoyun yünü (b. deniz, 2016.)

Foto 17- Yer (Taban) halısı, detay, Göle/Eski Demirkapı Köyü Camisi, 290 x 170 cm, 23.4.1986 tarihli dokuma, yün (b. deniz, 2016.)

Foto 18- Yer (Taban) halısı, detay, Çıldır-Kayabeyi köyü, Mehmet Said Demir evi, 294 x 183 cm, çözgü ve atkı kara koyun yünü (b. deniz, 05.05.2019)

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -2-

DEĞERLER, POTANSİYELLER VE YAKLAŞIMLAR

Jacques Ellul, "Söz, bizi zamana yerleştirir." der. Bu çıkarsama, modern zamanlarda, epistemolojiyi, ontolojik açıdan varoluş sorununa karşı keskin bir reçete olarak sunma eylemidir. Zira günümüz dünyasının en önemli sorunlarından biri, rutinin kıskacında yer yer alışkanlıklara dönüşen davranışların içindeki nice değer kodlarının ve güzelliklerin yitip-giden zenginliğidir. Ardahan ili, modernleşme ve küreselleşmenin farksızlaştırdığı özgün değerlerin, zamanın ruhuna direnç gösterdiği güzide bir Anadolu toprağıdır. Endüstriyel kapitalizmin risklerle donattığı yerkürede, bozulmamış, bereketli ve güvenilir bir sığınaktır.

Ne var ki, buradaki tespitimiz, bıçak sırtı bir tespittir. Nitekim Ardahan'ın kirlenmemiş/el değmemiş doğa güzellikleri, yer altı ve yer üstü zenginlikleri, güçlü birtakım gizil potansiyelleri ve sahip olduğu somut/soyut değerleri ile bir yandan işlenmeyi/değerlendirilmeyi beklerken; öte yandan titizlikle korunmayı ve muhafaza edilmeyi gerektirmektedir. Diyebilirim ki; Ardahan Değerlemeleri serisi; topyekûn bir söz olarak, bu hassasiyetlerle Ardahan'ı zaman(d)a yerleştirme gayretiyle ortaya çıkan bir şehir monografisidir.

Bu düşüncelerle, geçen yıl ilki hazırlanan Ardahan Değerlemeleri -I- kitabından sonra serinin 2. kitabı olan bu çalışmada, Ülkemizin farklı üniversitelerinden 34 yazarın daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış 21 bilimsel makalesi yer almaktadır. Ardahan ili, pek çok zenginlik, varlık ve potansiyeli ile hemen tüketilemeyecek ölçüde geniş bir değerler spektrumuna sahip olduğundan; sizler, Ardahan Değerlemeleri -2- kitabını okuduğunuz dönemde, serinin sonraki sayısı için bizler yolda olacağız. Kitabın ilgisine fayda getirmesini ümit ediyor; keyifli okumalar diliyoruz.

AKADEMİK YAYINCILIK

www.nobelyayin.com

[nobelyayin](http://nobelyayin.com) | [nobelkitap](http://nobelkitap.com) | [nobelcocuk](http://nobelcocuk.com) | [nobelyasam](http://nobelyasam.com) | [nobelcocukyayin](http://nobelcocukyayin.com)

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -2-

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -2-

DEĞERLER, POTANSİYELLER VE YAKLAŞIMLAR

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -2-

Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar

Editör

Doç. Dr. İhsan Kurtbaşı

Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası'nın katkılarıyla basılmıştır.

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ - 2: Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar

Editör: Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

Yayın No. : 3160
Beşerî Bilimler No. : 247
ISBN : 978-625-406-890-4
E-ISBN : 978-625-406-891-1
Basım Sayısı : 1. Basım, Aralık 2020

© Copyright 2020, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO. 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayımladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Genel Yayın Yönetmeni : Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Yayın Koordinatörü : Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Redaksiyon : Emre Gürbüz -emre@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım : Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım : Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt : Atalay Matbaacılık / Sertifika No.: 15689-
Büyük Sanayi 1 Cad. Elif Sok. No.:7/236-237 İskitler / ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Kurtbaş, İhsan.

Ardahan Değerlemeleri -II- Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar / Editör: İhsan Kurtbaş

1. Basım. XXII+ 532 s. 16x23,5 cm Kaynakça var, dizin yok.

ISBN : 978-625-406-890-4

E-ISBN : 978-625-406-891-1

1. Siyaset 2. Kültür 3. Ekonomi 4. Ardahan

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mah. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No. 7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

E-Satış: www.nobelkitap.com - www.atlaskitap.com - **Bilgi:** esatis@nobelkitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Ana Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, Başarı Dağıtım, D&R mağazaları, Dost Dağıtım, Güneş Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Prefix, Remzi Kitabevleri, TveK Mağazaları

BÖLÜM YAZARLARI

BÖLÜM 1: **YENİ SEÇİM VE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE SEÇMEN TERCİH VE KARARLARININ SOSYOLOJİSİ, DİNAMİKLERİ VE TAKTİKSELLİĞİ**
Ardahan İli Örneğinde 24 Haziran Seçimleri Üzerine Bir Araştırma
Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ
Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-5828-6887>

BÖLÜM 2: **PARTİ KİMLİĞİ ALGISI**
Ardahan İli Örneğinde Lisansüstü Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma
Dr. Öğr. Üyesi Onur Akçakaya
Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi
Orcid ID: 0000-0002-7328-5380

Öğr. Gör. Canan Tun İnan
Samsun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Orcid ID: 0000-0003-1727-9178"0000-0003-1727-9178

BÖLÜM 3: **ULUSAL ÖNEME HAİZ SULAK ALANIN YERELDEKİ ALGISI: AKTAŞ GÖLÜ (ARDAHAN) ÖRNEĞİ**
Dr. Öğr. Üyesi Murat Demirel
Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Kentleşme ve Çevre Sorunları
Orcid ID: 0000-0003-0994-545X

- BÖLÜM 4: ARDAHAN YÖRESİ HALILARI**
Prof. Dr. Bekir Deniz
*Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi*
- BÖLÜM 5: ARDAHAN YÖRESİ GELENEKLİ EL ÖRGÜSÜ YÜN ÇORAPLARI**
Dr. Öğr. Üyesi Ebru Subaşı
*Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü*
Orcid ID: 0000 0002 2254 0871
- BÖLÜM 6: ARDAHAN'DA YAYLACILIK KÜLTÜRÜ VE YAYLACILIK FAALİYETLERİNDE YAŞANAN SORUNLAR**
Leman Albayrak
*19 Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü, Beşerî ve İktisadi Coğrafya ABD Doktora Öğrencisi*
Orcid ID: 0000-0001-6944-3852
- BÖLÜM 7: ARDAHAN'IN TURİZM DEĞERLERİ**
Dr. Öğr. Üyesi Hürriyet Çimen
*Ardahan Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu
Turizm İşletmeciliği bölümü*
Orcid ID: 0000-0001-6107-2444
- BÖLÜM 8: 1900 YILI RUS ANSİKLOPEDİSİNE GÖRE ARDAHAN OKRUĞU**
Dr. Öğr. Üyesi Gülnara Goca Memmedli
*Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi
Gürcü Dili ve Edebiyatı Bölümü*
Orcid ID: 0000-0002-9942-2670
- BÖLÜM 9: ARDAHAN'IN İLLER ARASI REKABET ENDEKSLERİNDEKİ SEYRİ (2010-2020)**
Prof. Dr. Murat Şeker
*İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Maliye Bölümü, Bütçe ve Mali Planlama Ana Bilim Dalı*
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-3925-6276>
- Gülçin Çelikbıçak
*İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ekonometri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi*
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-2685-179X>

BÖLÜM 10: COĞRAFI İŞARETLİ ÜRÜNLERİN YEREL KALKINMA ÜZERİNE ETKİLERİ

Ardahan İli Örneğinde Bir Değerlendirme

Arş. Gör. Dr. Mustafa Caner Timur

Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

Orcid ID: 0000-0002-3259-8495

Şevket Kaan Gündoğdu

Orcid ID: 0000-0002-1252-5256

BÖLÜM 11: İÇ GÖÇ HAREKETLİLİĞİNİN MAKRO VE MİKRO KURAMLAR İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: Ardahan İli Örneğinde Bir Değerlendirme

Dr. Öğr. Üyesi Sevgi Coşkun

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,

İktisat Bölümü, İktisat Politikası Anabilim Dalı

Orcid ID: 0000-0002-9561-7200

Arş. Gör. Sümeyye Kara

Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi,

Sosyoloji Bölümü, Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı

Orcid ID: 0000-0002-8636-3528

BÖLÜM 12: ARDAHAN'IN KRONİK GÖÇ SORUNU: Sosyoekonomik Bir Değerlendirme

Doç. Dr. Deniz Özyakışır

Kafkas Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Orcid ID: 0000-0002-9710-3238

BÖLÜM 13: TÜRKİYE'DEKİ HAYVANCILIK SEKTÖRÜNDE ARDAHAN İLİNİN YERİ VE ÖNEMİ: SWOT Analizi ile Genel Bir Bakış

Dr. Öğr. Üyesi Cemalettin Ayvazoğlu

Ardahan Üniversitesi Nihat Delibalta Göle Meslek Yüksekokulu

Laborant ve Veteriner Sağlık Programı

Orcid ID: 0000-0003-2064-0657

Prof. Dr. Pınar Ayvazoğlu Demir

Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi

Hayvan Sağlığı Ekonomisi ve İşletmeciliği

Orcid ID: 0000-0002-7010-0475

BÖLÜM 14 ARDAHAN İLİNDE SÜT SIĞIRCILIĞININ MEVCUT DURUMU, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Doç. Dr. Abdülkerim Diler

Atatürk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu

Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü

Orcid ID: 0000-0001-7958-6179

BÖLÜM 15 ARDAHAN İLİNDE SIĞIR YETİŞTİRİCİLİĞİNİN ÖNEMİ VE SIĞIRLARIN BAZI ZONOTİK HASTALIKLARI

Dr. Öğr. Üyesi Ertan Doğan

Ardahan Üniversitesi Nihat Delibalta Göle MYO

Laborant ve Veteriner Sağlık Bölümü

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0751-0559>

Uz. Dr. Ali Nazmi Can Doğan

Göle Devlet Hastanesi İç Hastalıklar Kliniği

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-2660-8148>

BÖLÜM 16 ARDAHAN BÖLGESİNDE BUZAĞI VARLIĞI VE GELECEĞİ

Doç. Dr. Abdülkerim Diler

Atatürk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu

Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü

Orcid ID: 0000-0001-7958-6179

BÖLÜM 17 ARDAHAN İLİ KAZ YETİŞTİRİCİLİĞİ VE BAŞLICA GÖRÜLEN ENFEKSİYÖZ HASTALIKLAR

Dr. Öğr. Üyesi Ertan Doğan

Ardahan Üniversitesi Nihat Delibalta Göle MYO, Göle-Ardahan

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0751-0559>

Uz. Dr. Ali Nazmi Can Doğan

Göle Devlet Hastanesi İç Hastalıklar Kliniği, Göle-Ardahan

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-2660-8148>

BÖLÜM 18 ARDAHAN İLİ ARI YETİŞTİRİCİLERİNİN SOSYOEKONOMİK DURUMU VE ARICILIĞIN TEKNİK ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ

Zir. Yük. Müh. Sibel Selda Barak

Ankara Tarım ve Orman İl Müdürlüğü

Hayvan Sağlığı ve Yetiştiriciliği Şube Müdürlüğü

Orcid ID: 0000-0002-9503-7361

Doç. Dr. Aziz Gül

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü

Orcid ID: 0000-0003-1158-5019

BÖLÜM 19

ARDAHAN VE ÇEVRESİNDE BAL ARISI KOLONİLERİNDE MEVSİMLERE GÖRE BAKIM ÇALIŞMALARI

Doç. Dr. Yaşar Erdoğan

*Bayburt Üniversitesi, Demirözü Meslek Yüksekokulu
Veterinerlik Bölümü*

Orcid ID: 0000-0001-6154-7008

BÖLÜM 20

ARDAHAN YÖRESİNDE BAL ARISI (*Apis mellifera L.*) KOLONİLERİNDE KIŞLATMA VE KIŞLATMANIN ÖNEMİ

Doç. Dr. Mahir Murat Cengiz

*Atatürk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu
Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü*

Orcid ID: 0000-0002-9844-4229

Öğr. Gör. Kemal Yazıcı

Ardahan Üniversitesi Posof Meslek Yüksekokulu Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü
Orcid ID: 0000-0002-1369-5994

Dr. Öğr. Üyesi Servet ARSLAN

*Akdeniz Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu
Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü*

Orcid ID: 0000-0003-3892-8130

BÖLÜM 21

KAFKAS ARISI (*Apis mellifera caucasica*), İZOLE BÖLGELERİ VE ARDAHAN İLİ GENELİNDE KORUMA ÇALIŞMALARI

Doç. Dr. Aziz Gül

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zooteknik Bölümü
Orcid ID: 0000-0003-1158-5019

Doç. Dr. Mahir Murat CENGİZ

*Atatürk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu
Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü*

Orcid ID: 0000-0002-9844-4229

Öğr. Gör. Kemal YAZICI

*Ardahan Üniversitesi Posof Meslek Yüksekokulu
Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü*

Orcid ID: 0000-0002-1369-5994

Dr. Öğr. Üyesi Servet ARSLAN

*Akdeniz Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu
Organik Tarım Bölümü*

Orcid ID: 0000-0003-3892-8130

SUNUŐ

Günümüz dünyasında bilimsel araştırma/yayın yapma, eğitim öğretim ve toplum hizmetleri olmak üzere üç temel rolü olan üniversiteler kuruldukları şehrin sanayisini, kentsel dokusunu, demografisini; sosyoekonomik, siyasal ve kültürel yapılarını doğrudan ve dolaylı şekilde etkileme kapasitesine sahip kurumsal yapılardır. Üniversiteler temel rol ve işlevlerini ancak varılmak istenilen hedefler doğrultusunda özgün bir misyona sahip olmaları sayesinde anlamlı ve etkili şekilde yerine getirilebilirler.

Bu çerçevede Üniversitemiz somut bilimsel veriler temelinde, bölgemizin ve şehrimizin iktisadi, sosyal, beşerî sermayesini ve genel olarak güçlü ve zayıf yönlerini göz önünde bulundurarak kendi özel misyonunu belirlemiştir. Ardahan Üniversitesi, esas itibarıyla coğrafi olarak etrafımızda yer alan Kafkasya, Orta Asya ve ayrıca Uzak Doğu'ya açılan bir bilim kapısı olmayı ve kendi hinterlandındaki bu geniş alanın ihtiyaçlarını gözeterek bilimsel faaliyetler yapmayı, iş birlikleri geliştirmeyi ve bölgesel kalkınma konusunda içinde bulunduğu coğrafyanın ufku olmayı misyon edinmiş bir üniversitedir.

Bu misyon çerçevesinde Üniversitemiz, şehrimizin değerleri ve potansiyellerini göz önünde bulundurarak yenilikçi, yaratıcı, uygulanabilir projeler üretmekte, patent çalışmaları yapmakta, iş birlikleri kurmakta, bilimsel araştırma ve yayınlar üretmektedir. Üniversitemizin üzerinde konuşlandığı Ardahan ili, aşağıda daha ayrıntılı ifade edildiği üzere, güçlü kaynakları; yer altı ve yer üstü zenginlikleri, maddi ve manevi değerleri, değerlendirilmeye açık ekonomik, sosyal, kültürel ve turistik potansiyelleriyle yurdumuzun çok önemli ve kendine özgü illerinden biridir.

Hem politik hem ekonomik düzeyde ülkemizin Orta Asya ve Kafkasya'ya açılan kapısı niteliğinde olan Ardahan, büyük bir jeostratejik ve jeopolitik öneme sahiptir. Bu bağlamda Üniversitemiz; Kafkasya, Orta Asya ve Uzak Doğu ülkeleri üzerine sosyal, siyasi, ticari, teknolojik ve stratejik araştırmalar yapmaktadır. Ayrıca ülkemizde yükseköğretim alanında bir ilki başaran Üniversitemiz; İngilizce, Fransızca ve Almanca dışında Kafkasya ve Orta Asya'nın ortak dili olan Rusçada eğitim/öğretime ağırlık vermektedir.

Türk halk kültürü alanında Ardahan'ın müstesna ve özgün bir yeri olduğuna kuşku yoktur. Ardahan'daki Türk varlığı ve kültürünün yaklaşık 3000 yıl gerilere gittiği bilinmektedir. Bu tarihsel süreç içerisinde Türklerin Anadolu'ya giriş ve geçiş kapısı niteliğinde olan Ardahan, binyılların gelenek ve göreneklerinin aktarıcısı ve taşıyıcısı durumunda olan, çok güçlü ve özgün bir Âşıklık geleneğine ev sahipliği yapmaktadır. Üniversitemizde halk edebiyatı ve âşıklık geleneğinin yaşatılması için amacıyla özgün bilimsel araştırmalar yapılmakta, etkinlikler düzenlenmekte, eğitim öğretim faaliyetleri yürütülmektedir.

Ülkemizin en geniş ve verimli otlak alanlarına sahip olan Ardahan, flora çeşitliği bakımından dünyanın sayılı mekânlarından biri olmasıyla da dikkat çekmektedir. Ayrıca partikül madde açısından Dünya Sağlık Örgütü'nün izin verdiği sınır değerleri aşmayan Ardahan, ülkemizin havası en temiz illerinden birisi olan olarak gösterilmektedir. Bu bağlamda Üniversitemiz; organik tarım, organik hayvancılık ve organik arıcılığı geliştirmeye yönelik bilimsel araştırma, yayın ve projeler üretmektedir. Bu noktada başta dilinin uzunluğu ve soğuğa dayanıklılığı açısından ülkemizde tek, dünyada dört nadide ırktan biri olan Kafkas arı ırkının gen merkezi de Ardahan'dır. Bu çerçevede Üniversitemizde Kafkas Arı ve Arıcılık Uygulama ve Araştırma Merkezi, Kafkas arı ırkını korumak, geliştirmek noktasında çalışma ve projeler gerçekleştirilmektedir.

Ardahan, orman varlığıyla da çok önemli bir ilimizdir. İl merkezinin beş kilometre kuzeydoğusunda başlayan Ardahan ormanları, Kura Vadisi'nin etrafında dört parça sarıçam ormanından ve bu ormanları kuşatan geçiş çayırlarından oluşmaktadır. Çok çeşitli kullanım alanlarına sahip odunuyla sarıçam; işlenmesi kolay, dayanıklı ve bol reçineli oluşuyla pek kıymetli bir yapı malzemesidir. Üniversitemiz orman ürünleri endüstrisi alanında özellikle doğal malzemeden imal edilen organik oyuncak, mutfak ve süs eşyası gibi sektörlerin gelişmesine katkı sağlayacak bilimsel araştırmalar yapacak orman ürünleri ile ilgili bölüm ve programlar açmayı planlamaktadır.

İlimizi kuşatan ve turizm bağlamında büyük önem taşıyan sarıçam ormanları, özellikle kış sporları bakımından henüz yeterince değerlendirilmemiş eşsiz turistik olanaklara sahiptir. Üniversitemiz bu kapsamda kış sporlarının gelişimini ve yaygınlaşmasını, yüksek irtifa kamplarının kurulmasını, spor ve doğa turizminin gelişmesini sağlamak ve hizmet sektörüne eleman yetiştirilmesini temin etmek amacıyla bilimsel çalışma ve projeler gerçekleştirmektedir.

Sürekli eğitim ve sürdürülebilir kalkınma bağlamında Üniversitemiz, şehirle bütünleşik bir şekilde sorunları tespit etmekte, tespit ettiği sorunlara çözümler üretmekte ve toplumsal kalkınmayı sağlayacak çalışmalar ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Sürekli Eğitim Merkezimiz Ardahan ilinin sosyoekonomik kalkınmasına, eğitim düzeyi ve kültürünün geliştirilmesine, bölge insanı ile etkin bir iletişim sağlayarak nitelikli insan gücünün yetiştirilmesine katkı sunmak amacıyla meslek edindirme kursları açmak, sosyal sorumluluk projeleri düzenlemek gibi çeşitli çalışmalar yapmaktadır.

Sosyoekonomik düzeyde bölgemizin ve şehrimizin varlık ve potansiyellerini bilimsel şekilde anlamak ve bilinçli şekilde işlemek, ilimizin temel sorunlarını tespit etmek ve isabetli şekilde çözmek büyük bir önem taşımaktadır. *Ardahan Değerlemeleri - 2* kitabı bu misyonu yerine getirme noktasında çok değerli ve kayda değer bir proje olma niteliği taşıyor. Editörlüğünü Üniversitemiz öğretim üyelerinden Doç. Dr. İhsan Kurtbaş'ın yaptığı *Ardahan Değerlemeleri - 2* kitabı, Ülkemizin değişik üniversitelerinden çok sayıda akademisyenin katkılarıyla ortaya çıkmıştır. Özgün makalelerin yer aldığı kitap, ilgilisi için önemli bir kaynak ve envanter niteliği taşımaktadır. Kitabın tüm ilgililere ve okurlara azami düzeyde yarar sağlamasını yürekten temenni ederim.

Prof. Dr. Mehmet Biber
Ardahan Üniversitesi Rektörü

ÖN SÖZ

Üniversiteler gerek dünyada gerekse ülkemizde kuruldukları şehirlerin sosyal ve ekonomik kalkınmasında önemli misyonlar üstlenmişlerdir. Toplumsal değişim ve kalkınmada üniversitelerin rolü çok fazladır. Ardahan Üniversitesi, kuruluşundan bugüne kadar şehrimizde sosyal, kültürel, ekonomik hareketliliğe ve canlanmaya yol açmıştır. Özellikle il dışından gelen öğrenci, akademisyen ve diğer personeliyle Üniversite; şehrimize belirgin bir ivme kazandırmış, ekonomik ve sosyal yaşamda canlanma sağlanmıştır. Bu bağlamda Ardahan'ın sosyal, kültürel, entelektüel ve ekonomik değişimine tanıklık ediyoruz.

Üniversiteler, sağladığı ekonomik ve sosyal canlanmanın yanı sıra bilgi yaratma ve bu bilgiyi çevreye yayma faaliyetleri ile gelişmeye bir başka boyutta katkı sağlıyorlar. Buldukları illerin sosyal sermayesi, coğrafi, kültürel ve ekonomik özelliklerine bağlı olarak dönüşümleri sağlamada önemli rolleri vardır. Bu kapsamda Ardahan Üniversitesi, kuruluşundan itibaren sadece bir eğitim kurumu olmamış; aynı zamanda yoğun akademik, kültürel ve sanatsal etkinlikleri ile ilimizin gelişmesine ışık tutarak kalkınmada üretici rol üstlenmiştir.

Ardahan Üniversitesi, ekonomik kalkınma hedeflerinin ihtiyaç duyduğu bilgiyi, araştırma temelli misyonu ile şehrimizin güçlü yönleri üzerine yaptığı akademik çalışmalar, bilimsel kongreler, çalıştaylar ve konferanslar yoluyla sağlamaktadır. Bu çalışmalarını Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası olarak destekliyor, karşılıklı iş birliği ile çeşitli faaliyetler yürütüyoruz. Bu kapsamda bu yıl ikincisi hazırlanan *Ardahan Değerlemeleri - 2* kitabı Ardahan'ın sosyal, ekonomik kültürel ve siyasi yönlerdeki birikimlerini dikkate alarak hazırlanmış, ilimiz için önemli bir değerdir. Serhat Şehrimizin her bir ögesi, araştırmacılar açısından bir veri kaynağı olarak ele alınmış olup çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen tüm akademisyenlerimize şükranlarımı sunuyorum. Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası, Ardahan Üniversitesi ve şehrimizin karşılıklı etkileşim içinde yer aldığı Ardahan'ı daha ileriye taşıyacaklardır. Yeni çalışmaların devamını temenni ediyorum.

Çetin Demirci

Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı

EDİTÖRDEN

Jacques Ellul, “Söz, bizi zamana yerleştirir.” der. Bu çıkarsama, modern zamanlarda epistemolojiyi, ontolojik açıdan varoluş sorununa karşı keskin bir reçete olarak sunma eylemidir. Zira günümüz dünyasının en önemli sorunlarından biri, rutinin kıskacında yer yer alışkanlıklara dönüşen davranışların içindeki nice değer kodlarının ve güzelliklerin yitip giden zenginliğidir. Ardahan ili, modernleşme ve küreselleşmenin farksızlaştırdığı özgün değerlerin, zamanın ruhuna direnç gösterdiği güzide bir Anadolu toprağıdır. Endüstriyel kapitalizmin risklerle donattığı yerkürede bozulmamış, bereketli ve güvenilir bir sığınaktır.

Ne var ki buradaki tespitimiz, bıçak sırtı bir tespittir. Nitekim Ardahan’ın kirlenmemiş/el değmemiş doğa güzellikleri, yer altı ve yer üstü zenginlikleri, güçlü birtakım gizil potansiyelleri ve sahip olduğu somut/soyut değerleri ile bir yandan işlenmeyi/değerlendirilmeyi beklerken öte yandan titizlikle korunmayı ve muhafaza edilmeyi gerektirmektedir. Diyebilirim ki *Ardahan Değerlemeleri* serisi; topyekün bir söz olarak, bu hassasiyetlerle Ardahan’ı zaman(d)a yerleştirme gayretiyle ortaya çıkan bir şehir monografisidir.

Bu düşüncelerle geçen yıl bu zamanlar *Ardahan Değerlemeleri - 1* kitabını yayımlamıştık. İlk sayıda ifade ettiğim üzere Ardahan ili, pek çok varlık ve potansiyeli ile tek bir kitapta tüketilemeyecek ölçüde geniş bir değerler spektrumuna sahip olduğundan ilk sayısı esasen bir nüve olan bu seriyi, bundan sonraki sayılarımız ile geliştirmek ve geniş bir külliyata dönüştürmek niyetindeyiz. Bu bağlamda nihai amacımız; Ardahan’ın kronik sorunlarının yakından incelenmesinin yanı sıra ilin hâlen bakir sayılabilecek varlık, değer ve potansiyellerini araştırmak, değerlendirmek ve ilgililere fayda sağlayacak, onların değere dönüştürebileceği bilimsel kaynak sunmak, son kertede geniş ve ayrıntılı bir envanter oluşturmaktır.

Bu ideal ve amaç doğrultusunda özgün ve nitelikli makalelerin yer aldığı ve uzun erimli çabalar sonucunda hazırlanan **Ardahan Değerlemeleri 2- Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar** kitabı, yayım aşamasına gelmiş bulunmaktadır. Makale çağrısı, bu yılın ilk aylarında başlatılmış olup, ne mutlu ki, sizlerden büyük bir tevccüh görmüştür. Ön değerlendirme sürecini başarıyla geçen çalışmalar, kör hakemlik uygulamasına tabi tutulmuştur. Kitap 21 bölüm hâlinde düzenlenmiş, daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış 21 bilimsel makale kitaba dâhil edilmiştir.

Bu çerçevede kitapta; Ardahan'ın sosyopolitiği bağlamında Ardahan ilinde seçmen tercih ve kararlarını etkileyen faktörler, siyasal kimlik ve parti kimliği ile Aktaş Gölü'nün yereldeki algısı üzerine ampirik çalışmalar yer almaktadır. Ardahan'ın edebiyat, kültür ve coğrafyası mevzusunda Ardahan yöresinin halıları, çorapları, yaylacılık kültürü ve turizm değerleri gibi konular ele alınmaktadır. Ardahan'ın sosyo-ekonomisi kapsamında, Ardahan ilinin iller arası rekabetteki yeri, coğrafi işaretli ürünleri, bu ürünlerin yerel kalkınma üzerindeki etkileri, Ardahan'ın kronik göç sorunu ve Ardahan ili örneğinde iç göç hareketlerinin makro ve mikro kuramlar bağlamında değerlendirilmesi gibi konular işlenmektedir.

Ardahan'ın hayvancılığı hususunda, Türkiye'deki hayvancılık sektöründe Ardahan ilinin yeri ve önemi, Ardahan'da süt sığırcılığının önemi, mevcut durumu, sorunları, çözüm önerileri, görülen başlıca sığır hastalıkları, Ardahan'da bu buzağı varlığı, buzağı varlığının geleceği, Ardahan ilinde kaz yetiştiriciliği ve kazlarda görülen başlıca hastalıklar gibi konular incelenmektedir. Nihayet Ardahan arıcılığı konusunda Ardahan ili arı yetiştiricilerinin sosyoekonomik durumu, arıcılığın teknik özellikleri, Ardahan'da bal arılarının bakım çalışmaları, kışlatma, kışlatmanın önemi ve Ardahan ilindeki bal arılarını koruma çalışmaları gibi hususlar konu edinmektedir.

Kitaptaki makale başlıklarının belirlenmesinden, makalelerin toparlanıp insicamlı bir bütün olarak yayım aşamasına gelmesine kadarki süreçte, açıkçası üzerimizde bir yandan baskı, diğer yandan teselli olmak üzere iki farklı etki neşet etmektedir. Baskı oluşmaktadır zira söylenmeyenlerin söylenenlerin gölgesinde kalabileceği endişesi oluşmaktadır. Teselli de bulmaktayız çünkü çalışmamız kendince söylenmeyenlerin açığa çıkarılması amacını doğal olarak yerine getirdiğimizi düşündürmektedir. Bu bağlamda söylenmeyenleri söylemek, eksiklikleri tamamlamak ve hedef olarak ifade ettiğimiz üzere geniş bir bilimsel envanter oluşturmak adına *Ardahan Değerlemeleri - 2* kitabını okuduğunuz dönemde, serinin sonraki sayısı için bizler yolda olacağız.

Bu duygu ve düşüncelerle öncelikli olarak ve bilhassa Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Mehmet Biber Hocamıza teşekkürlerimizi sunarız. Sayın Rektörümüz bugüne kadarki çalışmalarımızda desteklerini esirgemediği gibi konusunu Ardahan'ın oluşturduğu bu projemizde de başından beri bizleri cesaretlendirdi ve özel yönlendirmelerle ufukumuzu ve yolumuzu açtı. Ayrıca *Ardahan Değerlemeleri - 2* kitabına kıymetli çalışmalarıyla katkı sunan bütün yazar ve araştırmacılara çok teşekkür ederim. Son olarak ise *Ardahan Değerlemeleri - 2* kitabının basımı için katkı sağlayan Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası'na çok teşekkürlerimizi sunuyorum. Sizlerle serinin sonraki sayısında yeniden görüşmeyi ümit ediyorum, keyifli okumalar diliyorum.

Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

